

“o kvalitativnom aspektu tih promjena već dosta rečeno, no sinteza tih fragmenata u cjelovitu sliku također, ostaje posao koji tek treba obaviti.” (str. 347). Budući da nisam uvjeren da je “dosta već rečeno”, nadam se da će se autorice

pozabaviti “sintezom” nakon što se kvalitativno analizira utjecaj domestifikacije prirodoslovaca i matematičara na društvo i sâmo prirodoslovlje ili matematiku.

Mitsutoshi Inaba

Enes S. Omerović, *Nacionalne manjine u Bosni i Hercegovini (1918–1941)*. Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu – Institut za historiju, 2019, 424.

U bosanskohercegovačkoj historiofiliji postoji niz pitanja koja čekaju da na ispravan način budu istražena, a jedno od tih pitanja je i položaj nacionalnih manjina u Bosni i Hercegovini. Studija *Nacionalne manjine u Bosni i Hercegovini (1918–1941)* autora Enesa S. Omerovića predstavlja prerađenu doktorsku disertaciju odbranenu na *Filozofskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu*. Na ovo istraživanje autora je, između ostalog, ponukala činjenica da u Bosni i Hercegovini nije postojalo sveobuhvatno istraživanje o nacionalnim

manjinama, naročito kada je u pitanju period monarhističke Jugoslavije. Za druge periode i određene nacionalne manjine postojali su mnogobrojni, neki vrlo kvalitetni radovi. Jedna od ključnih kritika Omerovića za raniju literaturu objavljenu u vezi s ovom temom jeste da istraživanja najčešće nisu bila zasnovana na arhivskoj građi. Pored devet poglavlja teksta, veliki značaj predstavljaju i prilozi u kojima je autor sistematski i pregledno predstavio informacije bez kojih bilo kakvo istraživanje o nacionalnim manji-

nama u Bosni i Hercegovini nije zamislivo.

Jedan od osnovnih problema s kojima se autor susreo bilo je definiranje pojma “nacionalna manjina” jer, kako je sam istakao, postoje mnogobrojne, različite definicije ovog pojma koje su nepotpune te kao takve nisu konačne i ostavljaju dodatan prostor za razmišljanje. Upravo definiranje nacionalnih manjina, njihovo prepoznavanje i pozicioniranje u *Kraljevini SHS / Jugoslaviji* i njenim zakonima jeste tema prvog poglavlja. Autor je ukazao na to da je međunarodni pravni okvir za postupanje prema nacionalnim manjinama ustanovljen mirovnim i drugim popratnim ugovorima nakon Prvog svjetskog rata, ali da zbog niza razloga, prvenstveno nemogućnosti kontrole i osiguravanja provođenja odluka, nije postao opći za sve manjine na svim prostorima. U *Kraljevini Jugoslaviji* osnova za postupanje prema nacionalnim manjinama bili su *Senžermenski mirovni ugovor* i *Ugovor o zaštiti nacionalnih manjina*, a autor se osvrće i na druge zakone koji su u *Kraljevini Jugoslaviji* definirali položaj nacional-

nih manjina. U svom istraživanju Omerović je nacionalne manjine definirao “kao zajednice čiji se pripadnici razlikuju od većinskog južnoslavenskog stanovništva po etničkom porijeklu, vjeri, jeziku, kulturi i tradiciji, brojčano su u manjini i nalaze se u nedominantnom položaju, posjeduju razvijenu svijest o pripadnosti određenoj manjini i izražavaju želju za očuvanjem kolektivnog manjinskog identiteta, većinsko stanovništvo ih identificira kao drugačije, odnosno kao pripadnike manjine, te one koji posjeduju ili su stekli tokom međuratnog perioda jugoslavensko državljanstvo” (41. str.).

U drugom poglavlju knjige autor prati demografska kretanja nacionalnih manjina od kraja austrougarske vladavine i detektira ključne momente, motive i potrebe koji su doveli do izmjena u broju i mjestu življenja pripadnika nacionalnih manjina. Pri tome se susreo s određenim problemima. Prije svega, način popisivanja stanovništva u *Kraljevini Jugoslaviji* otežavao je određivanje tačnog broja pripadnika određenih nacionalnih manjina. Svi oni kojima

je maternji jezik bio srpski i/ili hrvatski i slovenski činili su većinsko stanovništvo. Autor je zbog toga bio primoran kombinirati podatke o maternjem jeziku i vjersku sliku stanovništva te pokušati doći do tačnog ili približno tačnog broja određenih manjinskih zajednica, naročito onih koje su zbog dugogodišnjeg življenja na prostoru Bosne i Hercegovine prihvatili srpski i/ili hrvatski jezik kao maternji. U radu je ukazano na problem s kojim se određene nacionalne manjine susreću po završetku Prvog svjetskog rata, jer su percipirane kao neprijatelji režima. Nakon općih demografskih kretanja, autor se na isti način pozabavio svim nacionalnim manjinama posebno te u tom smislu predstavio niz značajnih informacija.

Vrlo bitan aspekt u izučavanju nacionalnih manjina jeste njihova privredna djelatnost, a kada je u pitanju Bosna i Hercegovina, uglavnom su ekonomski faktori i bili presudni za doseljavanje u austrougarskom periodu. Treće poglavlje knjige autor je posvetio upravo ekonomsko-socijalnoj strukturi manjinskog stanovništva

i njegovom učešću u privrednom životu zemlje. U međuratnom periodu nije došlo do značajnije promjene kada je u pitanju privredna slika Bosne i Hercegovine. Udio agrarnog stanovništva 1931. godine bio je čak 83,39%, što je dovoljan pokazatelj privredne nerazvijenosti. Problem s kojim se autor susreo jeste taj da se u popisima stanovništva *Kraljevine Jugoslavije* podaci o zanimanju ljudi nisu adekvatno kombinirali s ostalim kategorijama, stoga su statistički podaci autoru bili gotovo beskorisni. Uz korištenje drugih izvora, autor zaključuje da je udio agrarnog stanovništva među pripadnicima nacionalnih manjina bio daleko manji i od jugoslavenskog i od bosanskohercegovačkog prosjeka. Sličan odnos bilježi se i kod mjesta življenja, gdje je prisutna pojava da je kod manjinskih zajednica zastupljenost urbanog stanovništva 43,96%, što je opet daleko više od bosanskohercegovačkog prosjeka. Pored spomenutog, autor je pažnju posvetio životu pripadnika nacionalnih manjina na selu i u gradu, ističući razlike u poređenju s domaćim južnoslavenskim

stanovništvom, te donosi niz zanimljivih informacija kako o nacionalnim manjinama kao cjelini tako i o manjinskim zajednicama koje su imale svoje posebnosti.

Problematika učešća nacionalnih manjina u političkom životu Bosne i Hercegovine predstavljena je u četvrtom poglavlju knjige. Kako autor ističe, ključni faktor koji je određivao učešće predstavnika manjinskih zajednica u političkom životu jeste činjenica da su samo u Sarajevu, Banjoj Luci i Prnjavoru postojale brojčano veće grupacije manjinskog stanovništva, ali su i one bile suviše heterogene i neujedinjene da bi u konačnici mogle imati značajniju ulogu. Otežavajući faktor za participiranje u političkom životu *Kraljevine Jugoslavije* imalo je osporavanje jugoslavenskog državljanstva pripadnicima manjina, osim sefardskim Jevrejima i Romima, odnosno manjinama koje su na prostoru Bosne i Hercegovine živjele prije austrougarske uprave. Osporavanje se ogledalo u tome da je proces dobijanja jugoslavenskog državljanstva maksimalno kompliciran, a u potpunosti nije bio dovršen ni

do početka Drugog svjetskog rata. Uzevši u obzir sve faktore, autor je učešće predstavnika nacionalnih manjina u političkom životu *Kraljevine Jugoslavije* okarakterizirao uglavnom simboličnim, a u nekoliko kraćih potpoglavlja detaljnije je predstavio političko učešće manjina u organima privremene uprave, stranačko organiziranje i nacionalne manjine u tom procesu te učešće na izborima i u javnoj upravi zemlje.

Za sve nacionalne manjine školstvo je jedan od najznačajnijih segmenata svakodnevnog života, jer je ključno za očuvanje maternjeg jezika, ali i drugih posebnosti zajednice. Upravo je školstvu nacionalnih manjina u Bosni i Hercegovini posvećeno peto poglavlje knjige. Položaj koji su manjinske zajednice u Bosni i Hercegovini uživale tokom austrougarske uprave u potpunosti je nestao promjenom državnopravnog okvira nakon Prvog svjetskog rata. Autor je na detaljan način predstavio probleme koje je *Kraljevina Jugoslavija* imala kroz naslijeđene zakone u sferi obrazovanja. Najveći gubitak u novonastaloj državi, kada je u

pitanju školstvo, imale su nacionalne manjine koje su u *Austro-Ugarskoj Monarhiji* ostvarile pravo školovanja na maternjem jeziku. Predstavnici vlasti nastojali su reducirati broj takvih škola njihovim zatvaranjem ili pretvaranjem u škole sa srpskim ili hrvatskim maternjim jezikom, a one škole koje su zbog specifičnih okolnosti uspjele opstati, bile su pod jakim državnim kontrolom. Ovim promjenama bila je naročito pogođena njemačka nacionalna manjina.

Sve specifičnosti manjinskih zajednica, njihova organiziranost i postignuća, vidljivi su kroz udruženja koja nacionalne manjine osnivaju u mjestima u kojima žive. Upravo tom djelovanju posvećeno je sljedeće poglavlje knjige. Kada su u pitanju nacionalne manjine u Bosni i Hercegovini u međuratnom periodu, autor je istakao da je i u vezi s ovim pitanjem Prvi svjetski rat imao negativan utjecaj, jer dolazi do gašenja i prestanka rada mnogobrojnih udruženja manjinskih zajednica. Izučavajući i predstavljajući detaljno udruženja svih manjina, autor je poseban značaj i ulogu dao udruženjima Jevreja.

Ova se zajednica značajno razlikovala od ostalih manjinskih zajednica i zbog specifične organizacije vjeroispovjednih općina, ali i zbog velike koncentracije urbanog stanovništva, naročito u Sarajevu. Dostigla je najviši nivo organiziranosti od svih nacionalnih manjina u Bosni i Hercegovini. Uz nju je samo još njemačka nacionalna manjina uspjela ostvariti sve segmente bitne za očuvanje posebnosti i identiteta.

Vjerske zajednice su u multinacionalnoj i multikonfesionalnoj zemlji kakva je bila *Kraljevina Jugoslavija* imale izuzetno veliki značaj. Upravo se utjecajem, organizacijom i ulogom vjerskih zajednica u životu nacionalnih manjina te njihovim doprinosom očuvanju identiteta autor bavi u sedmom poglavlju. Istaknuto je da su sve vjerske zajednice, osim *Srpske pravoslavne crkve*, bile u inferiornom položaju kada je u pitanju odnos države prema njima. Dugotrajno reguliranje odnosa države i vjerskih zajednica najčešće nije imalo epilog, a ustavom zagatirane slobode imale su samo one zajednice koje su na prostoru novoformirane države bile priznate

i prije 1918. godine. Autor ističe da su pripadnici nacionalnih manjina u Bosni i Hercegovini bili uključeni u priznate vjerske zajednice i samim tim nisu u velikoj mjeri trpjeli nesposobnost države da novim zakonima i ugovorima regulira njihov rad. Pored opće slike o vjerskim zajednicama nacionalnih manjina, predstavljene su i posebno.

Posebno poglavlje autor je posvetio i pitanju štampe koja je nastala kao produkt djelovanja manjinskih zajednica, na njihovim maternjim jezicima i jezicima većinskog slavenskog stanovništva. Štampa je predstavljala jedan od najznačajnijih mehanizama za očuvanje jezika, kulture i tradicije manjinskih zajednica. Najnepovoljniji položaj imala je štampa na njemačkom jeziku koja je bila potiskivana i zabranjivana, a jedina manjinska zajednica koja je u ovom segmentu uspjela dostići zavidan nivo djelovanja jeste jevrejska zajednica.

Veliki značaj za studiju predstavlja posljednje poglavlje u kojem autor analizira odnos domaćeg i manjinskog stanovništva. Navodeći niz konkretnih primjera ukazano

je na izrazit animozitet domaćeg stanovništva spram većine manjinskih zajednica. Jedino su sefardski Jevreji i Romi bili djelimično pošteđeni takvog odnosa zbog kontinuiteta življenja na ovom prostoru, dok su se sve zajednice doseljene u austrougarskom periodu percipirale uglavnom kao neprijateljske i nepoželjne, a u određenim momentima bilježeni su incidenti i manji sukobi.

Knjigom *Nacionalne manjine u Bosni i Hercegovini (1918–1941)* autora Enesa S. Omerovića bosanskohercegovačka historiografija dobila je vrijedan prilog na polju izučavanja nacionalnih manjina u Bosni i Hercegovini u međuratnom periodu. Ova monografija, u kojoj je autor uspio predstaviti gotovo sve segmente djelovanja nacionalnih manjina u Bosni i Hercegovini za vrijeme monarhističke Jugoslavije, u budućnosti će predstavljati polazišnu tačku svima onima koji svoja istraživanja odluče usmjeriti u pravcu izučavanja nacionalnih manjina u Bosni i Hercegovini.

Ajdin Muhedinović